

Pouzdanost izvještaja o bonnetovskim halucinacijama

Škarica, Dario

Source / Izvornik: **Služba Božja, 2021, 61, 164 - 187**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.34075/sb.61.2.3>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:085187>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Dario Škarica
POUZDANOST IZVJEŠTAJA O BONNETOVSKIM
HALUCINACIJAMA

UDK: 617.75:159.961.2CBS

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno 10/2020

Sažetak

Članak razmatra problem pouzdanosti izvještaja o bonnetovskim halucinacijama. Cilj je identificirati pojedine faktore koji takve izvještaje čine pouzdanima. Identificirani su sljedeći faktori: izvjestiteljeva iskrenost i kompetencija (predmetna, jezična i memorijska), izvanjska potvrda izvještaja (fiziološka, ekspresivna i bihevioralna) i koherencija između izvještaja i evidencije kao i između raznih evidencijskih potvrda i unutar svih izvještaja (ako ih je više). K tome, eksplicirano je i naše implicitno predrasudijevanje halucinacije (prema kojem ona nije tek pojava nego i halucinatorov doživljaj pojave, očit u njegovu facijalnom izrazu, ponašanju itd.).

Ključne riječi: Bonnetov sindrom; halucinacije; introspektivni izvještaj; testimonijska pouzdanost; evidencija; koherencija.

U ovom radu razmatram izvještaje o bonnetovskim halucinacijama, točnije, pouzdanost tih izvještaja, njihovu vjerojatnu (ili možda dvojbenu) istinitost, uvjete pod kojima ih držimo vjerojatno istinitima i mimo kojih nam njihova istinitost biva dvojbena.

Ističem pritom sljedeće čimbenike o kojima ovisi ta pouzdanost: prvo, izvjestiteljevu kompetentnost (predmetnu, jezičnu i memorijsku), drugo, izvjestiteljevu iskrenost, treće, neurofiziološku potvrdu, četvrto, doživljajnu potvrdu (fiziološku, ekspresivnu, bihevioralnu), peto, koherenciju. Tih pet faktora samo su okvir za daljnje analize, u koje se u ovom radu ne upuštam. Cilj mi je

dakle – u ovom radu – pregled čimbenika o kojima ovisi pouzdanost izvještaja o halucinacijama, barem onih glavnih, najistaknutijih, a ne detaljna analiza svakog pojedinog od njih.

Ideje koherencije i izvjestiteljeve kompetentnosti i iskrenosti ideje su odavno već (stoljećima) izrazito prisutne u epistemološkim raspravama o svjedočanstvu.¹ U te se rasprave ovdje ne upuštam, nego se držim samo dotičnih ideja (koherencije, kompetentnosti i iskrenosti), primjenjujući ih u istraživanju pouzdanosti izvještaja o (bonnetovskim) halucinacijama.

Ideja neurofiziološke potvrde izvještaja o bonnetovskim halucinacijama nadahnutu je Baarsovom koncepcijom operativne definicije svijesti,² uz primjeren oprez, potaknut posebno slučajevima na koje upozorava Noë, od onih vezanih uz anesteziju do onih vezanih uz trajno vegetativno stanje.³

Što se tiče razmatranja o doživljajnoj potvrdi izvještaja o bonnetovskim halucinacijama, moj je pristup nadahnut, s jedne strane, psihologijskim istraživanjima emocija, koja uz intimni osjećaj i misli uključuju još i ekspresivni, fiziološki i bihevioralni moment.⁴ S druge strane, taj je pristup nadahnut i nekim idejama i pojmovnim distinkcijama uvriježenima u fenomenologijskoj tradiciji – primjerice, pojmovnom distinkcijom između objektivnog i živog tijela (*Körper* i *Leib*) ili pojmom intencionalnosti.⁵

Konačno, utvrđivanje pouzdanosti pojedinih izvještaja o halucinacijama oblik je ponašanja (prema tim izvještajima), koji nam štošta može reći i o samom našem razumijevanju halucinacija – u prvom redu, držimo li ih doista tek sadržajem što se pojavi našoj svijesti (kako bismo možda u prvi mah pomislili) ili ih

¹ Na hrvatskom jeziku sadržajan pregled tih rasprava, uz pomno elaboriran vlastiti stav, nudi Snježana Prijić Samaržija u prerađenoj i nadopunjenoj verziji svoje doktorske disertacije. (Usp. Snježana Prijić Samaržija, *Društvo i spoznaja*, Kruzak, Zagreb, 2000.)

² Usp. Bernard J. Baars, *A cognitive theory of consciousness*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, 1988., str. 12–13, 15, 17–20, 22–23, 25.

³ Usp. Alva Noë, *Out of Our Heads. Why You Are Not Your Brain, and Other Lessons from the Biology of Consciousness*, Hill and Wang, New York, 2009., str. 14–19.

⁴ Jasan i sadržajno bogat pregled različitih tradicija u psihologijskom istraživanju emocija dao je Randolph R. Cornelijs u knjizi *The Science of Emotion. Research and Tradition in the Psychology of Emotions* (Prentice Hall, New Jersey, 1996.).

⁵ O fenomenologijskom pojmu intencionalnosti i distinkciji između objektivnog i živog tijela usp. npr. Shaun Gallagher i Dan Zahavi, *The Phenomenological Mind. An Introduction to Philosophy of Mind and Cognitive Science*, Routledge, London i New York, 2008., str. 107–151.

zapravo shvaćamo znatno šire. Uz pregled glavnih faktora o kojima ovisi pouzdanost izvještaja o halucinacijama, cilj je ovog rada, istraživanjem tih faktora, iznijeti na vidjelo, barem u osnovnim crtama, to pozadinsko naše razumijevanje halucinacija, kojega obično i nismo izravno svjesni.

1. BONNETOV SINDROM

Bonnetov sindrom vežemo obično uz vizualne halucinacije što se javljaju nekim mentalno zdravim slabovidnim ili sasvim slijepim osobama.⁶ Bonnetovske su halucinacije isključivo vizualne, bez ikakvih nevizualnih elemenata (auditivnih, olfaktornih, taktilnih, gustativnih itd.).⁷ Katkad je posrijedi zapravo iluzija (izobličenje percipiranog objekta), a ne halucinacija (viđenje nepostojećeg objekta).⁸ U tom smislu možemo govoriti o bonnetovskim pojavama (bilo halucinacijama bilo iluzijama), odnosno o bonnetovskim slikama (budući da su isključivo vizualnog karaktera). Ipak, bonnetovske su pojave gotovo uvijek halucinacije. Bonnetov sindrom vezan je obično uz neku bolest oka (staračku makularnu degeneraciju, dijabetičku retinopatiju, glaukom, mreću itd.), ali se može javiti i uz sasvim zdrave oči.⁹ Uz Bonnetov sindrom obično nije vezana nikakva mentalna, niti neurološka bolest ili poremećaj – ni demencija, ni delirij, ni psi-

⁶ Oznake kojima definiramo Bonnetov sindrom nisu nužni i dostatni uvjeti kojima bi on bio definiran na klasičan način, nego dopuštaju iznimke (tzv. sive zone). Bonnetov je sindrom pojam strukturiran prema tzv. obiteljskoj sličnosti, tj. s pomoću tipičnih (a ne nužnih) oznaka. O problemima egzaktnog definiranja Bonnetova sindroma usp. Ali G. Hamedani i Victoria S. Pelak, The Charles Bonnet Syndrome: A Systematic Review of Diagnostic Criteria, *Current Treatment Options in Neurology* 21 (2019) 9/41 (u daljnjem tekstu služim se kraticom Hamedani i Pelak, *A Systematic Review*).

⁷ Usp. Geoffrey Schultz i Ronald Melzack, The Charles Bonnet syndrome: 'phantom visual images', *Perception* 20 (1991) 6, str. 810 (u daljnjem tekstu služim se kraticom: Schultz i Melzack, *Phantom visual images*); Takeshi Terao, The Present State of Charles Bonnet Syndrome, *Psychogeriatrics* 2 (2002) 1, str. 6–7 (u daljnjem tekstu služim se kraticom: Terao, *The Present State*); Lauren O' Farrell, Sandra Lewis, Amy McKenzie i Lynda Jones, Charles Bonnet Syndrome: A Review of the Literature, *Journal of Visual Impairment and Blindness* 104 (2010) 5, str. 261–262, 270 (u daljnjem tekstu služim se kraticom O' Farrell i dr., *A Review*); Hamedani i Pelak, *A Systematic Review*, str. 4.

⁸ Usp. O' Farrell i dr., *A Review*, str. 262.

⁹ Usp. Schultz i Melzack, *Phantom visual images*, str. 810, 813–815; Terao, *The Present State*, str. 6–11, 13; O' Farrell i dr., *A Review*, str. 261–263, 271–272; Hamedani i Pelak, *A Systematic Review*, str. 2–4, 7–9.

hoza itd.¹⁰ Osobe koje pate od Bonnetova sindroma obično su zdrava i stabilna razbora, jasno razlikuju halucinaciju od stvarnosti i nisu sklone deluzijama, ali mogu biti blago (ili možda i ozbiljnije) dementne.¹¹ Bonnetovske su halucinacije obično izvan halucinatorove kontrole.¹²

2. PROBLEM

Bonnetovske halucinacije (i iluzije) dostupne su izravno (empirijski) samo samom halucinatoru, u njegovu vizualnom iskustvu. Nitko drugi ne može ih vidjeti. Nisu javne, nego privatne. To pak znači da izravno o njima može izvijestiti samo sam halucinator i da njegov izvještaj o njima nitko drugi ne može izravno provjeriti, vlastitim iskustvom, uvidom, osim halucinatora sama. Problem je dakle, generalno formuliran, što to čini neki izravno neprovjerljiv izvještaj pouzdanim i vjerovanje u njegovu istinitost opravdanim.

167

3. IZVJESTITELJ

Prva skupina faktora koji čine izvještaj o bonnetovskim pojavama pouzdanim vezana je uz sama halucinatora kao izvjestitelja, tiče se njegove iskrenosti i njegove memorijske, predmetne, jezične (eventualno crtačke ili sviračke, pjevačke itd.) kompetentnosti, ovisno o tome je li izvještaj retrospektivan ili simultan, verbalan ili neverbalan (s pomoću crteža, pjevanja, sviranja itd.).¹³

¹⁰ Usp. Schultz i Melzack, *Phantom visual images*, str. 809; Terao, *The Present State*, str. 6–7, 9–10, 13; O' Farrell i dr., *A Review*, str. 261–265, 270; Hamedani i Pelak, *A Systematic Review*, str. 3–7.

¹¹ Usp. Schultz i Melzack, *Phantom visual images*, str. 809–810, 818–819; Terao, *The Present State*, str. 6–7; O' Farrell i dr., *A Review*, str. 261–262, 264–265, 270; Hamedani i Pelak, *A Systematic Review*, str. 3–4, 7–9.

¹² Usp. Schultz i Melzack, *Phantom visual images*, str. 810, 816–817, 819; O' Farrell i dr., *A Review*, str. 262, 265, 267, 270; Hamedani i Pelak, *A Systematic Review*, str. 9–10.

¹³ Neki halucinatori haluciniraju note, odnosno notni zapis (s polovinkama, triolama, povicilicama, stankama itd.), tako da – barem u načelu – o svojim halucinacijama mogu izvijestiti i sviranjem ili pjevanjem. Usp. Oliver Sacks, *Hallucinations*, Picador, London, 2012., str. 12–15 (u daljnjem tekstu služim se kraticom Sacks, *Hallucinations*).

3.1. Verbalni izvještaj

Verbalni je izvještaj onaj formuliran u nekom jeziku, nekim riječima i rečenicama.

U okviru verbalnog izvještaja izvjestitelj nekim riječima identificira predmet o kojem izvještava, tako da njegov sugovornik (primatelj izvještaja) može znati o čemu je riječ, o čemu to izvjestitelj izvještava, da li o halucinaciji (cijeloj) ili o nekom njenom dijelu ili aspektu, ako o halucinaciji, onda o kojoj (onoj noćasnoj ili onoj jutrošnjoj, jučerašnjoj itd.), ako pak o nekom njenom dijelu, onda o kojem (o onom na vrhu desno ili o onom petom slijeva i sl.), ako o nekom njenom aspektu, onda o kojem (boji, lokaciji, trajanju itd.), ako o nekom aspektu dotičnoga njena dijela, onda o kojem (boji, visini, kretanju ili mirovanju itd.).

Nekim drugim riječima (u okviru izvještaja) izvjestitelj tome objektu (halucinaciji, dotičnome njenu dijelu ili aspektu) predici- ra kretanje (jednoliko, ubrzano, ovamo, onamo itd.) ili mirovanje, boju (ovu ili onu), veličinu (ovu ili onu), neko određeno trajanje, mjesto itd. Nešto o tom objektu izvještava, da miruje ili da se kreće, da je velik ili da je malen, da je šaren ili da je siv itd.¹⁴

Konačno, nekim riječima (unutar izvještaja) izvjestitelj taj objekt ili predikat kategorizira, podvede ga pod određenu kategoriju (slovo, brojka, ptica, kriminalac, boja, skakanje, vijuganje, ležanje itd.).

Pritom izvjestitelj može pogriješiti i u identifikaciji i u predikaciji i u kategorizaciji. Recimo, ako identificira brojem (npr. peta znamenka slijeva), može pogriješiti u brojenju (tako da to zapravo nije peta, nego šesta znamenka slijeva); ili ako predici- ra komparativno (npr. današnja je halucinacija trajala dulje od jučerašnje), može pogriješiti u procjeni duljine trajanja tih halu- cinacija; ili ako kategorizira na prvi pogled, može dotični objekt (npr. „V“) podvesti pod kategoriju slova, naknadno shvativši da je to zapravo brojka (u nizu V, VI, VII, VIII i IX); itd.

¹⁴ Jedno je dakle tema izvještaja, ono o čemu izvjestitelj izvještava, drugo je, međutim, rema, ono što izvjestitelj o dotičnoj temi u svome izvještaju kaže, tj. ono što on o njoj izvještava. O razlici između teme i reme usp. Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU i Globus, Zagreb, 1986., str. 17, 21-24 i 35; Robert Lawrence Trask, *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., natuknice: „Dano/novo“ (str. 47) i „Tema“ (str. 355-356). Termine objekt i predikat rabim dakle u ovom radu u njihovu obavijesnom značenju (tj. u kontekstu obavijesnog ustrojstva rečenice, a ne u kontekstu njena semantičkog ili gramatičkog ustrojstva).

Budući da je halucinacija privatna (u cjelini i u svakome svome dijelu i aspektu), izravno provjeriti ne možemo, vlastitim iskustvom, odgovara li joj izvještaj ili ne odgovara, je li dakle istinit ili neistinit, tj. je li izvjestitelj pogriješio, bilo tako da je podveo dotični objekt (halucinaciju, cijelu ili dotični njen dio ili aspekt) pod pogrešnu kategoriju, bilo tako da mu je pridjenuo pogrešan predikat, bilo tako da je pogriješio pri njegovu identificiranju, ili možda ni u čemu nije pogriješio (ni u identifikaciji, ni u predikaciji, ni u kategorizaciji).

Svejedno, izvještaj ćemo držati pouzdanim (vjerojatno istinitim), ako je u dotičnim postupcima (brojenje, uspoređivanje, kategoriziranje, orijentiranje u prostoru, što je lijevo, što desno, što gore, što dolje itd.) sam izvjestitelj dovoljno kompetentan (i u tom smislu pouzdan). Znamo li da u brojenju rijetko kad pogriješi, možemo biti gotovo sasvim sigurni da nije pogriješio ni ovaj put, identificirajući tu znamenku kao *petu* slijeva. Znamo li da pri orijentiranju u prostoru pogriješi možda tek sasvim slučajno, ako uopće, možemo opravdano vjerovati da nije pogriješio ni ovaj put, identificirajući tu znamenku kao *petu slijeva*. Znamo li da jasno razlikuje znamenke od točaka i zareza, možemo biti opravdano sigurni da nije pogriješio podvevši dotični objekt (onaj peti slijeva) pod kategoriju *znamenka*, a ne pod kategoriju *točka* ili pod kategoriju *zarez*. Znamo li da dobro razlikuje boje, možemo sa sigurnošću držati da nije pogriješio pridjenuvši tom dijelu halucinacije (recimo, pozadini) plavu boju.

Vjerojatnu istinitost verbalnih izvještaja o halucinacijama provjeravamo dakle indirektno, utvrđujući izvjestiteljevu kompetentnost (pouzdanost) u postupcima kojima on taj izvještaj konstituira. Ako je ta njegova kompetentnost u mnogim dosadašnjim prilikama (situacijama) potvrđena sasvim jasno i nedvosmisleno, bez ozbiljna razloga za sumnju, onda (u tom pogledu) nećemo imati ozbiljna razloga ni za sumnju u istinitost dotičnog njegova izvještaja (o dotičnoj halucinaciji, u cjelini, ili o dotičnom njenom dijelu ili aspektu).¹⁵

Pritom možemo razlikovati između predmetne i jezične izvjestiteljeve kompetentnosti. Predmetna se kompetentnost sastoji u sustavu znanja koja izvjestitelj umije primijeniti u dotičnom području. Tako će opticama koje mu se pojavljuju u njegovim

¹⁵ Izvjestiteljeva (svjedokova) stručnost važan je moment svakog izvještaja (svjedočanstva), a ne samo onog o halucinaciji. (Usp. o tom Snježana Prijić Samaržija, *Društvo i spoznaja*, Kruzak, Zagreb, 2000., str. 132-147, 218-229.)

halucinacijama halucinator izvijestiti zacijelo i sigurnije i potpunije i pouzdanije ako je ornitolog nego ako je enolog ili geolog, astronom itd. S druge strane, jezična se kompetentnost sastoji u umijeću izbora prave riječi, morfema, padeža itd. u danoj, konkretnoj situaciji. Tako će u gornjem našem primjeru ornitologu predmetna njegova stručnost malo pomoći, mora li svoj izvještaj formulirati u jeziku kojim ne vlada dovoljno dobro.

3.2. Crtež

Halucinator može o svojoj halucinaciji ili o nekom njenom dijelu izvijestiti i crtežom.¹⁶ Pouzdanost takvog izvještaja (slikovnog, crtežom) ovisi, naravno, o tome koliko je halucinator vješt crtač.

Pritom, vrijedi primijetiti da sam crtež ne može identificirati svoj objekt, izvijestiti (nacrtati) koje je on halucinacije crtež, niti da li cijele ili samo nekog njenog dijela, i u potonjem slučaju kojeg (njena dijela), nego je potrebno taj objekt verbalno identificirati. U tom smislu čisto slikovnog izvještaja nema, već samo slikovno-verbalnog.¹⁷

Konačno, u nekim je slučajevima crtež nedostatan i u pogledu sama sadržaja halucinacije (ili dotičnog njenog dijela). Ako je, naime, halucinacija dinamična, u stalnoj mijeni, kontinuiranoj, onda crtež ne može biti dovoljan, nego bi bila potrebna animacija, film. Jednostavnije je rješenje, međutim, riječ (npr. *skok* ili *trk*, *troskok*, *čučanj*, *sklek* itd.).¹⁸

¹⁶ O uporabi crteža pri izvještavanju o vizualnim halucinacijama usp. Mardi J. Horowitz, *The Imagery of Visual Hallucinations*, *The Journal of Nervous and Mental Disease* 138 (1964) 6, str. 513–523 (u daljnjem tekstu služim se kraticom Horowitz, *The Imagery*).

¹⁷ Usp. npr. crteže objavljene u navedenom Horowitzevu članku, popraćene uvijek nekim tekstom, riječima. (Usp. Horowitz, *The Imagery*, str. 516–518.) Crtež sam po sebi ne izvještava ni o omjeru u kojem prikazuje svoj objekt (dotičnu halucinaciju ili dotični njen dio), da li uvećan (i koliko) ili umanjen (i koliko) ili možda u omjeru 1 : 1. I u tom je pogledu dakle potrebna verbalna dopuna.

¹⁸ Primjerom, neki crteži objavljeni u Horowitzevu članku popraćeni su takvim riječima (*drift*, *rotation*) uz smjer naznačen strelicom. (Usp. Horowitz, *The Imagery*, str. 516, 518.)

3.3. Retrospektivni izvještaj

Retrospektivni je izvještaj naknadan, nakon što pojave više nema, i temelji se na njenoj reprezentaciji u sjećanju. Postoji dakle pri retrospektivnom izvještaju vremenski odmak (kraći ili dulji – pola minute, pola sata, petnaest dana, tri mjeseca, nekoliko godina itd.) što dijeli izvještaj od pojave.

Pouzdanost retrospektivnog izvještaja ovisi o pouzdanosti sjećanja na kojem se on temelji.

U sjećanju pojava biva re-prezentirana (ako smo je zapamtili, odnosno, u mjeri u kojoj smo je zapamtili). Pritom, ta memorijska reprezentacija pojave (događaja, stvari itd.) može biti u subjektivnom pogledu sigurna ili nesigurna, u sadržajnom smislu potpuna ili nepotpuna, objektivno pouzdana ili nepouzdana, temporalno stabilna ili nestabilna. Razlikujem dakle između sljedeća četiri aspekta bitno vezana uz sjećanje: prvo, sigurnost s kojom se nečega sjećamo, drugo, potpunost našega sjećanja (koliko je sadržaja dotične pojave, događaja, stvari itd. pokriveno tim sjećanjem – sav taj sadržaj, znatan njegov dio, tek ponešto ili gotovo ništa itd.), treće, pouzdanost našega sjećanja (koliko se na nj možemo osloniti kao na istinitu reprezentaciju dotične pojave, događaja, stvari itd.) i, četvrto, stabilnost pojedinih naših sjećanja, tijekom vremena i u raznim okolnostima, njihova robusnost, kako u pogledu sigurnosti i potpunosti, tako i u pogledu pouzdanosti.

Ne zapamtimo svaku pojavu, već samo onu koja u dovoljnoj mjeri privuče našu pažnju. Ne zapamtimo ni svu pojavu, svaki njen detalj, već uglavnom samo one njene dijelove detaljno (jasno i određeno) koji u dovoljnoj mjeri privuku našu pažnju – sve ostalo zapamtimo u najboljem slučaju možda tek sasvim nejasno i neodređeno. Pojavā i pojedinih njihovih dijelova sjećamo se dakle u mjeri u kojoj su privukle našu pažnju, tj. u mjeri u kojoj su nas se dojmile.¹⁹

S vremenom sjećanja blijede, bivaju sve nesigurnija i sve nepotpunija, k tomu i sve nepouzdanija. Pritom se stabilnijima pokazuju sjećanja na one pojave koje su u većoj mjeri privukle

¹⁹ Usp. Nicole M. Long, Brice A. Kuhl i Marvin M. Chun, *Memory and Attention*, u: John T. Wixted (glavni urednik), Elizabeth A. Phelps i Lila Davachi (urednice sveska), *Stevens' Handbook of Experimental Psychology and Cognitive Neuroscience* (četvrto izdanje), sv. 1: *Learning and Memory*, John Wiley and Sons, New York, 2018., str. 285–290 (u daljnjem tekstu služim se kraticom Long, Kuhl i Chun, *Memory and Attention*).

našu pažnju, pogotovo ako su nas se posebno dojmile – takvih se pojava sjećamo življe i dulje, sigurnije i potpunije nego onih neupečatljivih, koje na nas nisu ostavile poseban dojam; uz to, naša su sjećanja na njih pouzdanija od sjećanja na neupečatljive, blijede pojave. Ukratko, sjećanje na živu, dojmljivu pojavu stabilnije je od sjećanja na blijedu, neupečatljivu pojavu, kako u pogledu sigurnosti i potpunosti, tako i u pogledu pouzdanosti.²⁰

K tome, pouzdanost sjećanja ovisi i o memorijskoj kompetenciji dotične osobe. Dementna će osoba zaboraviti znatno lakše i brže od zdrave osobe, ako će uopće i zapamtiti, čak i kad je posrijedi pojava koja je u svoje vrijeme jako privukla njenu pažnju (u danom je se trenutku i te kako dojmila).

Ukratko, pouzdanost sjećanja ovisi o mjeri u kojoj je dotična pojava privukla našu pažnju (o mjeri u kojoj nas se dojmila), zatim i o vremenskom odmaku što dijeli čin (pri)sjećanja od dotične pojave, konačno, i o memorijskim kompetencijama dotične osobe. Drugim riječima, retrospektivni izvještaj, po svojoj naravi oslonjen na sjećanje, pouzdan je u mjeri u kojoj je dotična pojava privukla našu pažnju, ovisno i o vremenskom odmaku kojim je odijeljen od te pojave, kao i o izvjestiteljevim memorijskim kompetencijama.

K tome, retrospektivni je izvještaj zapravo reprezentacija reprezentacije dotične pojave – verbalna ili neverbalna reprezentacija njene memorijske reprezentacije. Da bi bio pouzdan, uz upravo izložene memorijske uvjete (dostatan atencionalni intenzitet, neznatan vremenski odmak i dostatan izvjestiteljev memorijski kapacitet), mora on dakle ispuniti još i uvjete predmetne i jezične izvjestiteljeve kompetentnosti pri identificiranju teme (predmeta samog izvještaja), prediciranju određenih svojstava, relacija, stanja itd. tom predmetu (objektu) i kategorizaciji tog objekta i predikata, ako je verbalan, odnosno uvjet izvjestiteljeve crtačke kompetentnosti, ako je crtež, itd.

3.4. *Simultani izvještaj*

Simultani je izvještaj istodoban, za vrijeme same pojave, dok je ona još prezentna, i temelji se dakle na njoj samoj, a ne na njevoj reprezentaciji u sjećanju. Nema dakle vremenskog odmaka koji bi dijelio simultani izvještaj od pojave same. Dijeli ih nešto

²⁰ Usp. Long, Kuhl i Chun, *Memory and Attention*, str. 286–287.

drugo, a ne vrijeme – naime, jezik (riječ, rečenica) ili crtež, pjevanje, sviranje itd.

Simultani je izvještaj reprezentacija same pojave (a ne neke njene reprezentacije, recimo, u sjećanju), i to verbalna ili neverbalna (npr. slikovna) reprezentacija te pojave. U tom je smislu verbalni simultani izvještaj pouzdan u mjeri izvjestiteljeve predmetne i jezične kompetentnosti, dok je neverbalni simultani izvještaj pouzdan u mjeri izvjestiteljeva crtačkog (ili sviračkog, pjevačkog itd.) umijeća.

3.5. *Presumpcija iskrenosti*

Izvjestitelj može biti kompetentan (predmetno, jezično, crtački itd.), ali neiskren. Dapače, u strahu od stigme mentalnog poremećaja mnogi taje svoje (bonnetovske) halucinacije.²¹ Moguće je dakle da s istog ili možda i nekih drugih socijalnih razloga ili obzira mnogi koji ne taje da haluciniraju ipak taje pojedine dijelove svojih halucinacija ili da ih u svome izvještaju iskrivljuju. Neki možda i neovisno o situaciji lažu o svojim halucinacijama, jednostavno zato što u tome uživaju. Razni faktori dakle – od onih situacijskih do onih karakternih – mogu motivirati (koliko-toliko) na neiskren ili barem ne sasvim iskren izvještaj o halucinacijama.

Presumpcija iskrenosti načelo je prema kojem je neiskren izvještaj uvijek motiviran, što situacijom u kojoj se izvjestitelj nalazi, što nekom njegovom karakternom osobinom. Ako dakle nema nikakva motiva na laž, ni karakternog ni situacijskog, izvještaj će biti iskren. U skladu s tim, sumnjat ćemo da mnogi taje svoje halucinacije, u strahu od stigme mentalnog poremećaja, ali nećemo sumnjati da oni koji ih ne taje lažu npr. da su šarene, a ne jednoboje, dok god ne uvidimo neki motiv da ih lažno prikažu šarenima. Vjerujemo dakle u izvjestiteljevu iskrenost dok god nemamo razloga sumnjati u nju i to svoje vjerovanje držimo opravdanim samom činjenicom da takva razloga nema.²²

²¹ Usp. Schultz i Melzack, *Phantom visual images*, str. 813; O' Farrell i dr., *A Review*, str. 261.

²² Usp. Thomas Reid, *Inquiry and Essays*, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1983., str. 92–97.

Ukratko, kad je o iskrenosti riječ, izvještaj držimo pouzdanim u mjeri u kojoj ne nalazimo nikakva motiva na laž.

4. DOGAĐAJ

Bonnetovska halucinacija nije samo sadržaj što se pojavi (halucinatoru) nego i događaj, kako mentalni (npr. događaj halucinatorova bivanja svjesnim tog sadržaja), tako i neurofiziološki (npr. događaj pojačane aktivnosti u određenom dijelu halucinatorova mozga). Pritom postoji jasna korelacija između haluciniranog sadržaja i dotičnog neurofiziološkog stanja. U ovom ćemo se odsječku usredotočiti na fytcheova neurofiziološka istraživanja te korelacije.

4.1. Neurofiziologija

Krajem devedesetih godina prošloga stoljeća fytche je sa svojim suradnicima funkcionalnom magnetskom rezonancijom pratio aktivnost mozga za vrijeme vizualnog haluciniranja i primijetio pojačanu aktivnost u ventralnom dijelu zatiljnog režnja, točnije u pojedinim dijelovima vretenaste vijuge (*gyrus fusiformis*) i oko nje, ovisno o sadržaju same halucinacije. Tako je pri haluciniranju u boji pojačano aktivan kaudalni dio vretenaste vijuge, tzv. V4, pojačano aktivan i pri percipiranju boja, dok je pri crno-bijelom haluciniranju hiperaktivno područje iza i iznad V4. Pri haluciniranju lica pojačano je aktivan upravo onaj dio vretenaste vijuge koji je hiperaktivan i pri percepciji lica, kao što je i pri haluciniranju stvari hiperaktivan upravo onaj njen dio koji je hiperaktivan i pri njihovom percipiranju. Pri haluciniranju tekstura pojačano je aktivno područje oko kolateralne brazde (*sulcus collateralis*), koje je hiperaktivno i pri percipiranju tekstura. Tome nasuprot, predočivanje (zamišljanje) tekstura, stvari, lica, u boji ili u crno-bijelom spektru, obilježeno je dominantno hiperaktivnošću u čeonom i tjemenu režnju, a ne u vizualnom korteksu, iz čega su fytche i njegovi suradnici zaključili da je haluciniranje u neurofiziološkom pogledu izrazito srodnije percepciji nego imaginaciji, što se uostalom podudara i s činjenicom da je u fenomenološkom pogledu halucinacija također srodnija percepciji nego imaginaciji: prvo, zato što je događaj (poput percepcije), uglavnom ili sasvim izvan voljne kontrole, a ne čin (poput zamišljanja), drugo, zato što njen sadržaj biva (poput per-

cepta) viđen u izvanjskom prostoru, a ne „u glavi“, „okom uma“ (poput predodžbe), i, treće, zato što je (poput percepta) živih, jasnih i određenih kakvoća (boja), a ne u tom pogledu blijeda i neodređena (poput predodžbe).²³

Primijetimo da su ova istraživanja i njihovi rezultati isključivo topološkog karaktera, utvrđujući samo mjesta pojačane moždane aktivnosti. U kasnijim svojim istraživanjima, međutim, ffytche se drži hodotopskog okvira, kojim obuhvaća, s jedne strane, topološki moment, tj. pojedina specijalizirana mjesta i pojedine teritorije (kao skupove pojedinih mjesta, međusobno povezanih intrateritorijalnim vezama), s druge pak strane, hodološki moment, tj. veze, intrateritorijalne (među pojedinim mjestima unutar istog teritorija) i interteritorijalne (među pojedinim teritorijima). U skladu s tim, problem može biti topološki (ozljeda na nekom mjestu ili na nekim mjestima, unutar nekog teritorija), ali i hodološki (ozljeda na nekoj vezi, intrateritorijalnoj ili interteritorijalnoj). U okviru hodotopskog pristupa, razna neurofiziološka istraživanja upućuju na to da su pojedine vizualne halucinacije (među kojima i one bonnetovske) vezane topološki uz stanja (epizode) pojačane aktivnosti unutar dotičnog teritorija u hodološkim okolnostima smanjene interteritorijalne povezanosti (katkad i povećane intrateritorijalne povezanosti) prije i poslije pojedine epizode (halucinacije). Hodotopski pristup, dakle, dopunjuje ranija ffytcheova isključivo topološka istraživanja, integrira rezultate topoloških s rezultatima hodoloških istraživanja.²⁴

Ukratko, na neurofiziološkoj razini bonnetovske se halucinacije pokazuju bitno povezane s topološki točno određenim stanjima (epizodama) u hodološki točno određenim okolnostima, kako u pogledu svoga karaktera (izrazito srodnijega percepciji nego imaginaciji), tako i u pogledu specifičnoga svoga sadržaja (teksture, lica, boje, stvari itd.).

²³ Usp. D. H. ffytche, R. J. Howard, M. J. Brammer, A. David, P. Woodruff i S. Williams, The anatomy of conscious vision: an fMRI study of visual hallucinations, *Nature Neuroscience* 1 (1998) 8, str. 738, 740–741. Usp. također Dominic H. ffytche, Visual hallucinatory syndromes: past, present, and future, *Dialogues in Clinical Neuroscience* 9 (2007) 2, str. 182–183; Dominic H. ffytche, The hodology of hallucinations, *Cortex* 44 (2008) 8, str. 1069.

²⁴ Usp. Dominic H. ffytche, The hodology of hallucinations, *Cortex* 44 (2008) 8, str. 1068–1070.

4.2. Korelacija

Nasuprot samom sadržaju halucinacije, koji je privatna, izravno (empirijski) dostupan samo dotičnom halucinatoru, pojačana aktivnost u dotičnom dijelu halucinatorova mozga u okolnostima smanjene interteritorijalne povezanosti, katkad i povećane intrateritorijalne povezanosti, javna je, opaziva, empirijski dostupna svima. Nije nam potreban halucinatorov izvještaj da bismo je utvrdili, ali nam je taj izvještaj potreban da bismo utvrdili njevu korelaciju s dotičnim (haluciniranim) sadržajem. No jednom utvrđena, ta nam korelacija omogućuje halucinatorov izvještaj dodatno potvrditi odgovarajućim neurofiziološkim nalazom i u tom ga smislu učiniti još pouzdanijim.

176

5. DOŽIVLJAJ

U ovom dijelu rada usredotočujem se na dva bonnetovska slučaja, utvrđujući pouzdanost izvještaja o njima, prvo, prema dosad izloženim kriterijima, drugo, prema dvama novim kriterijima. Prvi od tih dvaju novih kriterija vezan je uz doživljaj dotične halucinacije, točnije uz fiziološki, ekspresivni i bihevioralni aspekt tog doživljaja. Drugi je vezan uz koherenciju, posebno kad je riječ o odnosu između izvještaja i doživljajnih faktora o kojima ovisi njegova pouzdanost.

5.1. Snimanje

Jednom, slušajući svoj omiljeni TV-*show*, Janet je halucinirala kamere i kamermane, kablove, mikrofone, redateljicu, voditelja, gošću itd., u vlastitom stanu, uvjerena da se *show* upravo snima, tu, pred njom. Slučajno ju je pritom nazvala njena kći, telefonom. Janet joj je šapnula u telefon da mora biti tiha – upravo se snima. Kad je kći sat poslije došla u stan, Janet je i dalje tvrdila da su kablovi svuda po podu, dodavši u jednom trenutku: „Zar ne vidiš onu ženu?“²⁵

Nekoliko izvještaja možemo razaznati u vezi s ovom halucinacijom.

Prvo, simultani izvještaj, za vrijeme same halucinacije, kojim Janet izvještava svoju kćer (o halucinaciji) preko telefona. Možemo pretpostaviti da je to bio kratak izvještaj (u okviru kratka

²⁵ Usp. Sacks, *Hallucinations*, str. 30.

telefonskog razgovora), usredotočen na cjelinu halucinacije, bez ulaženja u pojedine detalje – Janet jednostavno ne želi ometati snimanje, pri čemu je i motivirana više pratiti ga nego o njemu izvještavati.

Drugo, razgovor između Janet i njene kćeri, uživo, licem u lice, u stanu, sat nakon njihova telefonskog razgovora. U ovom razgovoru (uživo, u stanu) Janet ne sudjeluje s namjerom da svoju kćer izvjesti o kamerama, mikrofona, kameranima itd., jednostavno zato što predmnijeva da ona to sve vidi i sama, tako da nema potrebe o tome je i izvještavati. Ipak, nehotice je o svemu tome i izvjesti, spominjući, naime, te objekte, u razgovoru, s ovom ili onom namjerom – npr. upozoravajući je na kablove, da se o njih ne spotakne. Na neki način taj razgovor, dakle, sadrži elemente nekakva nehotična, indirektna izvještaja, k tome i simultana, za vrijeme trajanja same halucinacije.²⁶

Treće, eventualni retrospektivni izvještaj kojim Janet izvještava Sacksa bilo o halucinaciji bilo o svojim razgovorima sa svojom kćeri (posebno o onom uživo, u stanu).²⁷ Pritom je vremenski odmak (od halucinacije i razgovora do samog izvještaja) vjerojatno neznatan: Janet je u to vrijeme bila po svoj prilici Sacksova pacijentica, s kojom je on redovito razgovarao, možda jednom ili dvaput tjedno, a možda i češće.

Četvrto, retrospektivni izvještaj kojim kći izvještava Sacksa o svojim dvama razgovorima s Janet (onom telefonskom i onom uživo). Pritom, o samom sadržaju halucinacije kći ne može izvjestiti izravno, već samo prema onom što je čula od Janet, ali zato može izvjestiti izravno o ponašanju vezanu uz tu halucinaciju (npr. da ju je Janet o njoj spontano izvjestila u telefonskom razgovoru, i to simultano, za vrijeme sama njena trajanja, i da je u stanu o njoj nije izvještavala, osim nehotice) kao što može izravno izvjestiti i o pogledu i facijalnom izrazu kojim je Janet popratila njen odgovor da u stanu nema nikakvih kablova, mikrofona itd. Kći je, naime, tom ponašanju, pogledu i facijalnom izrazu svjedočila, ali ne i samoj halucinaciji – kablove, kamer-

²⁶ Primijetimo da u telefonskom razgovoru Janet izvještava svoju kćer o snimanju, predmnijevajući (logično) da s onu stranu telefonske linije ona to snimanje ne može vidjeti, dok je u razgovoru licem u lice (u stanu) o tim kablovima, kamerama itd. ne izvještava (osim nehotice, mimo namjere), predmnijevajući (logično) da ih ona i sama vidi.

²⁷ Ozbiljnije dementna, Janet se možda u razgovoru sa Sacksom i ne sjeća „snimanja“, ni razgovora sa svojom kćeri. O „snimanju“ i o tim dvama njenim razgovorima Sacks možda zna samo iz razgovora s njenom kćeri.

mane, mikrofone itd. nije vidjela, ali je zato čula riječi kojima je Janet o njima govorila i vidjela geste, pogled, facijalni izraz itd. kojim je taj govor i reakciju na nj popratila. Jednim svojim dijelom, dakle, njen je izvještaj bio doista indirektan, „iz druge ruke“ (onim, naime, kojim je samo prenio ono što je o sadržaju halucinacije rekla sama Janet), ali je zato drugim svojim dijelom taj izvještaj bio izravan, onim, naime, kojim se nije odnosio na sam javni sadržaj halucinacije, nego na halucinaciju kao događaj (relevantan bihevioralno i facijalno). Pritom vremenski odmak (od tih dvaju razgovora do sama izvještaja kojim kći o njima izvještava Sacksa) vjerojatno nije znatan: Sacks po svoj prilici nije razgovarao samo s Janet nego s vremena na vrijeme i s njenom kćeri, po potrebi možda i češće, a ne tek katkad.

Sacksov opis ove halucinacije izravno se temelji po svoj prilici i na izvještaju same Janet i na izvještaju njene kćeri. To su dva različita izvještaja, iz dviju različitih perspektiva – prvi, iznutra, iz perspektive same halucinatorice (Janet), drugi, izvana, iz perspektive halucinatoričine sugovornice (njene kćeri). Unatoč tome, ta se dva izvještaja međusobno podudaraju (pa i u tome da Janet te kamerne, kamere, kablove itd. drži stvarima, dok ih njena kći drži nestvarima, pukim pojavama) i tvore zajedno, jedan s drugim koherentnu cjelinu, bez nejasnih mjesta. Da u čemu bitnome jedan od drugoga odudaraju, Sacks bi zacijelo na to odudaranje upozorio. Možemo stoga Sacksov opis ove halucinacije držati pouzdanim, ne samo zato što se temelji na dvama retrospektivnim izvještajima vremenski neznatno udaljenima od same halucinacije i neposrednih razgovora o njoj, nego i zato što se ta dva izvještaja u svemu relevantnome podudaraju jedan s drugim, tvoreći koherentnu cjelinu.

Janet je očito uzbuđena snimanjem njena omiljenog *TV-showa* tu, pred njom, u njenu stanu. Iz načina na koji ona o tom snimanju razgovara sa svojom kćeri (kako preko telefona, tako i u stanu, licem u lice) možemo zaključiti da se sva uživjela u nj i da je ono za nju poseban doživljaj, koji bi joj trebao ostati u živom sjećanju. S druge strane, Janet je ozbiljnije dementna, pa je moguće i da vrlo brzo sve to „snimanje“ zaboravi, koliko god da se u nj uživila. Ako ga je dakle zapamtila, ako njeno sjećanje na nj nije pogođeno demencijom, onda njen izvještaj možemo držati pouzdanim. Ako ga je zaboravila, onda o njemu nije ni izvijestila. Sacksov se opis, u ovom slučaju, temelji samo na izvještaju njene kćeri. Pritom, da ga se u čemu relevantnu sjetila pogrešno,

njen bi izvještaj odudarao od izvještaja njene kćeri pa bi Sacks to zacijelo i naglasio.

Kći, međutim, nije se u to „snimanje“ uživila, niti je posebno uzbuđena, ali nije ni ravnodušna: ona je, u prvom redu, tim „snimanjem“ zabrinuta i u tom smislu na nj fokusirana i spontano motivirana dobro ga zapamtiti. Njen izvještaj možemo dakle u tom (atencionalnom) smislu držati sasvim pouzdanim.

I Janet i njena kći izvorne su govornice jezika na kojem izvještavaju, u jezičnom pogledu dakle neprijeporno kompetentne.

Nema razloga ni za kakvu relevantniju sumnju u pogledu njihove predmetne kompetentnosti. Unatoč demenciji, Janet je očito sposobna (u ovom kontekstu) jasno definirati temu o kojoj govori (izvještava), prediciirati dotičnom objektu ovu ili onu poziciju (u stanu, po podu itd.) ili određeno značenje (opasnost od spoticanja) i podvesti dotični objekt i predikat pod odgovarajuću kategoriju (kabel, kamerman, pod, opasnost itd.).²⁸

Konačno, nema razloga ni za sumnju u njihovu iskrenost. Sacks, koji je s njima razgovarao, koji ih poznaje te je upoznat i sa situacijom u kojoj se nalaze, očito nije primijetio nikakvih motiva na laž, ni u toj situaciji, ni u njihovu karakteru.

Ukratko, i Janet i njena kći jezično su i predmetno kompetentne izvjestiteljice, pri čemu nema razloga za sumnju u njihovu iskrenost. Ipak, u memorijskom pogledu Janet, ozbiljnije dementna, možda i nije dostatno kompetentna. No o njenoj halucinaciji svjedoči i njeno ponašanje, pogled i facijalni izraz, o kojima izvještava njena kći (i to izravno, kao neposredna svjedokinja, „iz prve ruke“), u svakom pogledu kompetentna (i jezično i predmetno i memorijski), k tome i iskrena. Pritom se Janet i njena kći u svojim izvještajima slažu u svemu relevantnu, ti se izvještaji podudaraju jedan s drugim, tvoreći koherentnu cjelinu, što dodatno pridonosi njihovoj pouzdanosti.

5.2. Uljezi

Navečer ili noću, sam u svome stanu, Marlon halucinira uljeze. Mnogi od tih uljeza izgledaju kao pravi kriminalci, robijaši, u robijaškoj odjeći. Jednom je jedan držao u ruci nož umrljan krvlju. U pojavnom (vizualnom) smislu uljezi izgledaju sasvim stvarno.²⁹

²⁸ Usp. Sacks, *Hallucinations*, str. 30.

²⁹ Usp. *Isto*, str. 31.

Marlonov je izvještaj o uljezima retrospektivan, ali je pritom vremenski razmak od pojave do izvještaja po svoj prilici neznahtan. Marlon izvještava o uljezima u periodu tijekom kojega mu se oni i pojavljuju, najviše koji dan po samoj pojavi, koji put možda već i sljedećeg jutra.³⁰ Možemo dakle u tom smislu njegove izvještaje držati pouzdanima.

Uljezi su dojmlijava pojava: kriminalci, robijaši, ubojice (s krvavim nožem u ruci), na slobodi, tu, pred Marlonom samim. Sam među njima, usred noći, Marlon podlegne dojmu: obuzme ga strah i reagira emotivno, koji put i vikne (da iziđu iz stana). Danju pak, kad o njima priča sa Sacksom, zna se tome svemu i nasmijati. Ti kriminalci i robijaši, ubojice, očito privlače Marlonovu pozornost, i to silno (gotovo da je apsorbiraju, svu), tako da u tom pogledu nema razloga sumnjati u pouzdanost njegova sjećanja na njih.

Marlon je, doduše, blago dementan, ali ne toliko da ne bi mogao voditi socijalno aktivan život, sudjelujući redovito u raznim aktivnostima umirovljeničkog centra, ne propuštajući obiteljska okupljanja i obavljajući, još uvijek, službu zatvorskog dušobrižnika, što sve bez dostatne memorijske kompetencije sigurno ne bi mogao činiti.³¹ Možemo dakle razložno pretpostaviti da ta blaga njegova dementnost nije tolika da bi ugrožavala pouzdanost njegova izvještaja o (haluciniranim) robijašima, ubojicama itd. Možemo tu pretpostavku potkrijepiti i činjenicom da u pouzdanost Marlonovih izvještaja ne sumnja ni Sacks, koji je dobro upoznat s razmjerima njegove demencije.

Marlon je izvorni govornik jezika na kojem izvještava o svojim halucinacijama, u jezičnom pogledu dakle neprijeporno kompetentan.

Robijaše, kriminalce, ubojice itd. susreće on svakodnevno već posljednjih tridesetak godina u okviru svoje dušobrižničke službe. Dobro zna kako izgledaju, što bi uostalom dovoljno dobro znao i da nije zatvorski dušobrižnik. Nemamo dakle razloga sumnjati u njegovu predmetnu kompetentnost.

Nemamo razloga sumnjati ni u njegovu iskrenost. Sacks, koji ga dobro poznaje, očito ne nalazi nikakva motiva na laž, ni u njegovu karakteru, ni u situaciji u kojoj se on nalazi. Da primjećuje neki takav motiv, sigurno bi ga i istaknuo.

³⁰ Usp. *Isto*, str. 31.

³¹ Usp. *Isto*, str. 28.

Slučajno ili namjerno, Marlon je prošao rukom kroz uljeze kao kroz prazan prostor. Uvjerio se dakle u njihovu nestvarnost.³² Svejedno, tim svojim uvjerenjem ne uzmogne on uvijek prožeti svoje ponašanje. Noću naime, kad mu se uljezi pojave, vizualno uvjerljivi, kakvi jesu, prevlada elementarna emotivna reakcija straha i prožme ne samo Marlonovo ponašanje (primjerom, kad vikne na njih da odu) nego zacijelo i njegov pogled (u kojem je taj strah lako prepoznati), kao i njegov facijalni izraz (tipičan za ljude u strahu) i njegovo fiziološko stanje (ubrzani puls, ubrzano disanje, povišen tlak itd.). Marlonovo vjerovanje da su uljezi nestvarni biva pritom potisnuto na marginu svijesti, možda i u nesvjesno. Danju, međutim, kad uljeza nema, Marlon se sam od sebe sjeti da je kroz njih moguće proći rukom kao kroz prazan prostor. To sjećanje prožme njegov pogled i facijalni izraz, njegovo fiziološko stanje i ponašanje. Nema više ubrzana pulsa ni ubrzana disanja itd. Nema više ni straha u njegovim očima, ni facijalnog izraza tipična za ljude u strahu. Naprotiv, Marlon je sasvim opušten, njegovim ponašanjem, pogledom, facijalnim izrazom i fiziološkim stanjem dominira vjerovanje u nestvarnost tih kriminalaca, robijaša i ubojica, viđenih još iste noći, on im se smije – njima, ali i svojoj nerazboritoj noćasnoj reakciji na njihovu pojavu.³³

Ukratko, štošta o pojavi, njenu karakteru, značenju, može nam i neovisno o samu izvještaju odati halucinatorov pogled i facijalni izraz, njegov puls, disanje itd., i njegovo ponašanje. Ipak, to sve, bez ikakva izvještaja, neće nam očitovati i sam sadržaj pojave (halucinacije). Cjelinu pojave, kako njen pravi karakter, značaj, tako i sam njen sadržaj, možemo otkriti samo integriramo li opaženo ponašanje, facijalni izraz, pogled, fiziološko stanje i sl. sa samim izvještajem u koherentnu cjelinu.

5.3. *Doživljaj*

Bonnetovska halucinacija nije tek sadržaj što se pojavi (npr. u vidnom polju slabovidne osobe) nego taj sadržaj biva i doživljen, primijećen, ako i sasvim periferno, na samom rubu svijesti. Inače, halucinator, ne primijetivši ga, ne bi mogao o njemu izvijestiti. Ostao bi, dakle, taj sadržaj sasvim nepoznat i njemu i nama.

³² Usp. *Isto*, str. 31.

³³ Usp. *Isto*, str. 31.

Mogli bismo o njemu samo nagađati (i mi i halucinator sam) je li se uopće i pojavio.³⁴

Sadržaj halucinacije, dakle, pojavivši se, biva ujedno i predmetom određenog kognitivnog i afektivnog uvida, doživljaja. Doživimo ga, na kognitivnoj razini, kao nešto stvarno ili nestvarno, očekivano ili neočekivano, čudno, iznenadno itd., na afektivnoj razini, kao nešto opasno ili bezazleno, ugodno ili neugodno itd. Na fiziološkoj razini taj doživljaj znači ubrzan ili normalan puls, ubrzano ili normalno disanje, naglo povišen krvni tlak itd. Na ekspresivnoj razini on znači ovakav, a ne onakav facijalni izraz, ovakav, a ne onakav pogled itd. – npr. namrštene obrve, širom otvorene oči, osmijeh itd. Na bihevioralnoj razini on znači ovakvo, a ne onakvo ponašanje – recimo, agresivno ponašanje (vikanje, razbijanje, napad), a ne bijeg (glavom bez obzira).

Pritom, doživljaj nije neovisan o sadržaju uz koji je vezan, nego je njime određen, u danom kontekstu. Neće nas robijaši, ubojice i zločinci obradovati, same u noći. Neće nas ni uplašiti, nismo li dementni, jer zdrava razbora u njihovu stvarnost nećemo ni vjerovati, imajući na pameti, primjerice, činjenicu da je kroz njih moguće proći rukom kao kroz prazan prostor. Isto tako, nećemo vjerovati ni u stvarnost kablova, kamera itd., što se pojave odjednom, niotkud, u našem stanu, osim nismo li dovoljno dementni, poput Janet. Dementne, međutim, to „snimanje“ moglo bi nas itekako uzbuditi, pogotovo ako bi posrijedi bio naš omiljeni TV-*show*, onako kako je uzбудilo i Janet. Kako ćemo halucinaciju doživjeti (prestravljeni, obradovani, s nevjericom itd.), ovisi dakle u znatnoj mjeri o samu njenu sadržaju, ali i o kontekstu, okolnostima u kojima nam taj sadržaj biva dan (npr. jesmo li dementni ili zdrava razbora), kao i o načinu na koji se on pojavljuje (odjednom, niotkud, ni iz čega itd.).

Pritom, uz određeni doživljaj očekujemo određeno ponašanje i fiziološko stanje, određeni facijalni izraz, pogled itd. Iznenadilo bi nas da Marlon gleda odbjegle robijaše i ubojice s krvavim nožem u ruci, sam usred noći u svome stanu, prestravljena pogleda i lica, ubrzana disanja i pulsa, vičući na njih da odu iz stana, i da ih pritom sve vrijeme doživljava kao puku pojavu, nešto nestvarno – valjda bi im se u tom slučaju smijao, onako kako im se smije danju, u razgovoru sa Sacksom, superiorno, vedra lica i pogleda, normalna disanja i pulsa, opušten i bez straha.

³⁴ Usp. Long, Kuhl i Chun, *Memory and Attention*, str. 286–287.

To točno određeno ponašanje, facijalni izraz, pogled, fiziološko stanje itd. nisu dakle uz dotični doživljaj vezani akcidentalno, stjecajem okolnosti, ovih ili onih, nego bitno, po samoj njegovoj naravi. Prirodno će onaj noćni Marlonov doživljaj uljeza (robijaša, kriminalaca, ubojica) završiti prestravljenim facijalnim izrazom i pogledom, ubrzanim pulsom i disanjem, povišenom količinom adrenalina u krvi, vikanjem i sl., kao što će onaj dnevni njegov (retrospektivni) doživljaj tih istih uljeza prirodno završiti osmijehom, normalnim pulsom i disanjem, opuštenim razgovorom o njima itd. Bilo bi protuslovno držati Marlonov noćni doživljaj uljeza strahom i pritom se iznenaditi tim njegovim ubrzanim pulsom i disanjem i tim prestravljenim njegovim facijalnim izrazom i pogledom itd., kao što bi bilo jednako tako protuslovno držati njegov dnevni doživljaj uljeza trijeznim i razboritim i pritom se čuditi osmijehu na njegovu licu i uopće opuštenu njegovu držanju, normalnu puls i disanju itd. Tim točno određenim ponašanjem, fiziološkim stanjem, facijalnim izrazom itd. dotični doživljaj nije tek akcidentalno obilježen, nego bitno definiran (kao prirodnim svojim dovršetkom).³⁵

Bitno povezano s dotičnim doživljajem, to ponašanje, facijalni izraz, pogled, fiziološko stanje itd. svjedoči nam o samoj naravi tog doživljaja, što s kognitivnog, što s afektivnog aspekta. O Marlonovu noćnom vjerovanju u stvarnost uljeza svjedoči nam njegovo ponašanje prema njima – ne bi im se obraćao, ne bi na njih vikao, da ih drži tek halucinacijama. O njegovu strahu pred njima noću svjedočio bi nam zacijelo i njegov pogled i facijalni izraz, da smo se kojim slučajem u tom trenutku zatekli u njegovu stanu. O njegovoj nadmoćnoj opuštenosti danju svjedoči nam njegov osmijeh. O sigurnosti s kojom Janet vjeruje u stvarnost snimanja svjedoči začuđen pogled i facijalni izraz kojim ona reagira na tvrdnju svoje kćeri da u stanu nema nikakvih kablova, mikrofona itd., kao i njeno upozorenje kćeri da pripazi kako se ne bi o njih spotakla. Pritom je to svjedočanstvo (ponašanja, facijalnog izraza, pogleda, fiziološkog stanja itd.) uvjerljivije od eventualnog halucinatorova protusvjedočanstva. Kad bi nam Marlon, prestravljena pogleda i lica, ubrzana pulsa i disanja, stojeći pred tim (haluciniranim) robijašima i ubojicama kao ska-

³⁵ Usp. Alva Noë, *Out of Our Heads. Why You Are Not Your Brain, and Other Lessons from the Biology of Consciousness*, Hill and Wang, New York, 2009., str. 14–15.

menjen, klecajućih koljena tvrdio da ih se nimalo ne boji i da ih uopće ne drži stvarnima, ne bismo mu vjerovali.

Izostane li očekivano ponašanje, fiziološko stanje, facijalni izraz itd., nećemo dotični doživljaj redefinirati tvrdnjom da mu takvo ponašanje, fiziološko stanje, facijalni izraz itd. nisu bitno svojstveni, nego ćemo njihov izostanak objasniti suzdržavanjem (npr. iz pristojnosti – nalazeći dakle motiv tom suzdržavanju). Na isti ćemo način ponašanje, fiziološko stanje, facijalni izraz, pogled itd. suprotan očekivanju objasniti glumom, simulacijom. Atribuiramo dakle dotičnoj osobi sposobnost kontrole nad ponašanjem, facijalnim izrazom, pogledom, pa i fiziološkim stanjem (barem donekle, kako kod koga), bilo u smislu suzdržavanja bilo u smislu glume, ali pritom sam doživljaj ne nijećemo – jer, bez njega nema dotična osoba što kontrolirati, nema se od čega suzdržavati, niti ima što glumom prikrivati.³⁶ Kontrola dakle ne eliminira sam doživljaj, već samo sprečava (ili odgađa) njegov prirodni razvoj, prema njegovu prirodnom facijalnom, fiziološkom i bihevioralnom dovršetku. Pritom sam pojam dotičnog doživljaja čuvamo, držimo ga nepromijenjenim, koliko god je to moguće (smisleno) – konzervativni smo kad je o njemu riječ.

Ukratko, bonnetovska halucinacija nije tek sadržaj što se pojavi (npr. u vidnom polju slabovidne osobe), nedoživljen, neprimijećen, nego je ona i doživljena, primijećena. Njen sadržaj, pojavivši se, biva ujedno i predmetom određenog kognitivnog i afektivnog uvida, doživljaja. Taj doživljaj, s jedne strane, određen u znatnoj mjeri samim sadržajem dotične halucinacije, s druge će strane biti prirodno dovršen određenim fiziološkim stanjem, facijalnim izrazom, pogledom, ponašanjem i sl. (ne bude li njegov prirodni razvoj blokiran kakvim suzdržavanjem, glumom i sl.). Nasuprot samu sadržaju halucinacije, koji je privatn, izravno

³⁶ Suzdržavanje i gluma podrazumijevaju određeni motiv i umijeće. Ako je halucinator loš glumac, lako ćemo razabrati glumi li ili ne glumi. Ali, ako je on u glumi vješt, lako bi nas mogao prevariti. Znamo li dakle da je vješt glumac, bit ćemo oprezn i pratit ćemo budno nema li on kakav motiv odglumiti doživljaj, bilo eksterni, situacijski motiv, bilo interni, karakterni (recimo, jednostavno zato što uživa u svome glumačkome umijeću ili zato što mu varanje daje osjećaj intelektualne nadmoći itd.). Isto tako, ako je halucinator impulzivan čovjek, koji ne umije kontrolirati svoj doživljaj, lako ćemo razabrati pokušava li se on suzdržati od svoga doživljaja. Ali, ako je on vješt u kontroli svojih doživljaja, morat ćemo dobro upoznati njegov karakter i dobro razumjeti situaciju u kojoj se on nalazi, kako bismo mogli s kolikom-tolikom pouzdanošću zaključiti suzdržava li se on od svoga doživljaja ili ne suzdržava, pokušava li ga ili ne pokušava kontrolirati u njegovoj bihevioralnoj, ekspresivnoj ili fiziološkoj dimenziji.

(empirijski) dostupan samo dotičnom halucinatoru, to ponašanje, facijalni izraz, pogled, fiziološko stanje itd. javni su, opazivi, izravno (empirijski) dostupni svima. Oni nam mogu reći štošta o dotičnom doživljaju, pa samim tim – budući da je taj doživljaj u znatnoj mjeri određen samim sadržajem dotične halucinacije – mogu nam oni dodatno potvrditi halucinatorov izvještaj o tom sadržaju i u tom ga smislu učiniti još pouzdanijim.

5.4. *Koherencija*

O bonnetovskoj halucinaciji dakle ne svjedoči samo eventualni halucinatorov izvještaj, izravno, nego o njoj posredno svjedoči i njegov pogled, facijalni izraz, ponašanje, (neuro)fiziološko stanje itd. Dapače, o bonnetovskim halucinacijama svjedoče i indirektni izvještaji (onako kako o „snimanju“ ne svjedoči samo Janet nego i njena kći i onako kako o halucinacijama svjedoči Sacks, indirektno, na temelju izravnih izvještaja samih halucinatora – osim kad svjedoči o vlastitim halucinacijama, izravno). Pritom o samu sadržaju halucinacije izravno može svjedočiti samo sam halucinator, ali nam ga ni on u svome svjedočanstvu (izvještaju) ne čini očividnim, već samo referiranim, riječima opisanim (ili možda nacrtanim, otpjevanim, odsviranim itd.).

Bitno je, međutim, da se sva ta svjedočanstva – od onih u pravom smislu te riječi, testimonijskih, do onih u prenesenom smislu te riječi (fizioloških, ekspresivnih, bihevioralnih) – međusobno podudaraju, tvoreći koherentnu cjelinu, koja halucinaciju potvrđuje kao stvarni mentalni događaj, sa svojim konkretnim značenjem (fiziološkim, bihevioralnim, ekspresivnim, komunikacijskim, socijalnim, kulturalnim itd.).

Ukratko, izvještaj o (bonnetovskim) pojavama pouzdan je ne samo u mjeri izvjestiteljeve kompetentnosti i iskrenosti nego i u mjeri u kojoj ga na svoj način potvrđuju halucinatorovo ponašanje, (neuro)fiziološko stanje, facijalni izraz, pogled itd., tvoreći s njime koherentnu cjelinu.

ZAKLJUČAK

Razni faktori čine izvještaj o bonnetovskoj halucinaciji pouzdanim. S jedne strane, pouzdanim ga čini izvjestiteljeva kompetentnost i iskrenost. Ako je izvještaj verbalan, da bi bio i pouzdan, bitno je da je izvjestitelj dostatno kompetentan u jezičnom i predmetnom pogledu, što ga čini sposobnim na primjeren način

identificirati objekt o kojem izvještava, prediciirati tom objektu odgovarajuće svojstvo, relaciju i sl. i podvesti taj objekt i predikat pod pravu kategoriju. Ako je izvještaj retrospektivan, da bi bio i pouzdan, bitno je da je izvjestitelj dostatan memorijski kompetentan. Takvim ga čini dostatan atencionalni intenzitet kojim je pratio samu halucinaciju, neznatan vremenski odmak od halucinacije i dostatan memorijski kapacitet (npr. nenarušen demencijom). Ako je izvještaj neverbalan (crtežom, pjevanjem, sviranjem itd.), da bi bio i pouzdan, bitno je da je izvjestitelj dostatan kompetentan crtač, odnosno pjevač, svirač itd. Te verbalne ili neverbalne kompetencije bitne su, dakako, i pri simultanom izvještaju (ovisno o tom je li verbalan ili neverbalan). Bitna je pritom i predmetna izvjestiteljeva kompetentnost, ali ne i memorijska, jer simultani izvještaj ne počiva na sjećanju.³⁷

Dodatno će, uz navedene izvjestiteljeve kompetencije i njegovu iskrenost, pouzdanosti izvještaja o bonnetovskoj halucinaciji pridonijeti i njegova dostatna neurofiziološka potvrda, prema znanstveno utvrđenim korelacijama između sadržaja i događajnog karaktera same halucinacije, na jednoj strani, i njena neurofiziološkog supstrata, na drugoj strani.

K tome, pouzdanosti izvještaja o halucinaciji pridonijet će i njena doživljajna (ekspresivna, fiziološka, bihevioralna) potvrda, vezana uz način na koji halucinirani sadržaj biva doživljen i primijećen.

Konačno, svi ti momenti – od onog izvještajnog (testimonijskog), preko onog događajnog (neurofiziološkog), do onih doživljajnih (ekspresivnih, fizioloških, bihevioralnih) – moraju zajedno, jedan s drugim tvoriti koherentnu cjelinu, međusobno se podupirući, jer svaka nesuglasica među njima budi sumnju na neistinitost izvještaja sama i u tom ga smislu čini nepouzdanim (sumnjivim).

Faktori o kojima ovisi pouzdanost izvještaja o halucinacijama govore nam, indirektno, i o našem razumijevanju samih halucinacija, znatno složenijem nego što bismo možda na prvi pogled očekivali, prema kojem halucinacija nije samo sadržaj (što se pojavi dotičnom subjektu, halucinatoru, njegovoj svijesti), nego je ona i događaj, sa svojim početkom, trajanjem i svršetkom, u određenim okolnostima (o kojima ovisi njen nastanak, opstanak

³⁷ Memorijska je kompetencija pri simultanom izvještaju bitna samo u tom smislu da predmetna, jezična, crtačka, sviračka itd. kompetencija uključuje razna zapamćena i nezaboravljena znanja i umijeća.

i nestanak), događaj kako mentalni (pojava dotičnog sadržaja, svijest o njemu), tako i neurofiziološki (pojačana ili smanjena aktivnost u mozgu, topološki i hodološki jasno određena). Dapače, halucinacija nije ni puki događaj tog sadržaja, nego je ona zapravo njegov doživljaj – dakle, događaj kojim taj sadržaj biva predmetom (objektom) žive halucinatorove intencionalne prisutnosti, što afektivne, što atencionalne, kognitivne, socijalne (npr. pri izvještavanju o njoj) itd. Ona je događaj i sadržaj primijećen (doživljen) kao nešto stvarno ili nestvarno, opasno ili bezazleno, zabavno ili dosadno itd., ili kao problem (kojem treba naći rješenje) ili kao rješenje (nekog prijašnjeg, možda i davnog problema) itd. Ukratko, halucinacija nije zaseban događaj, odvojen od halucinatora, njegove žive intencionalne prisutnosti, nego je halucinator, kad je o halucinaciji riječ, bitno prisutan, što afektivno, što atencionalno, što kognitivno, socijalno itd.

THE RELIABILITY OF REPORTS ON BONNET'S HALLUCINATIONS

Summary

The paper is focused on the problem of the reliability of reports on Bonnet's hallucinations. The aim is to identify particular factors that make such reports reliable. The factors identified are as follows: the reporter's sincerity and competence (the latter including his/her expert, language, and memory competences), the external (physiological, expressive, and behavioural) confirmation of the report, and the coherence between the report and evidence as well as between various kinds of evidence collected, and within all the reports given (when there are more than one of them). Additionally, our implicit preunderstanding of hallucination (as being not merely the appearance, but also the halucinator's lived experience of it, manifested in his/her facial expression, behaviour etc.) is brought to light.

Key words: Charles Bonnet syndrome; hallucinations; introspective report; testimonial reliability; evidence; coherence.